

Н. О. Михальчук,

Рівненський державний гуманітарний університет, м. Рівне

КОНВЕРСІЯ ЯК ВИД МОРФОЛОГО-СИНТАКСИЧНОГО ТИПУ ТВОРЕННЯ НОВИХ СЛІВ У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

У статті розглянуто особливості синтаксичного типу словотвору в сучасній англійській мові. Описано лексико-морфологічні та функціональні ознаки конверсії як особливого типу словотвору в англійській мові. Окреслено характерні ознаки конверсії.

Ключові слова: синтаксичний тип словотвору, конверсія, лексико-морфологічні ознаки конверсії, функціональні ознаки конверсії.

В статье рассмотрены особенности синтаксического типа словообразования в современном английском языке. Описаны лексико-морфологические и функциональные признаки конверсии как особенного типа словообразования в английском языке. Дана характеристика особенностям конверсии.

Ключевые слова: синтаксический тип словообразования, конверсия, лексико-морфологические признаки конверсии, функциональные признаки конверсии.

In this article the peculiarities of syntactical type of word-building in Modern English were detailed. Lexical-morphological and functional characteristics of conversion as a special type of word-building in the English language were described. The peculiarities of conversion were shown.

Key words: syntactical type of word-building, conversion, lexical-morphological characteristics of conversion, functional characteristics of conversion.

Для постійного оновлення, збагачення і розвитку мови необхідним є безперервне поповнення її словникового запасу мовними новоутвореннями. Основними джерелами поповнення словникового складу сучасної англійської мови є різноманітні види морфологічного, синтаксичного та синтактико-морфологічного способів словотвору.

Питання словотвору неодноразово розглядалося як вітчизняними, так і зарубіжними лінгвістами, такими, як Н. М. Раєвська [5], Г. Т. Ісаєва [4], І. Р. Гальперин [1], Ю. А. Жлуктенко [3], О. Есперсен [10] та інші. Результати їх багаторічних наукових досліджень показали, що, зокрема, конверсія – це безафіксальний спосіб словотворення, де парадигма слова та його синтаксичне призначення сигналізує щодо його лексико-граматичного стану.

Конверсія як вид морфолого-синтаксичного типу творення нових слів є досить розповсюдженим явищем у сучасній англійській мові. Ми поділяємо точку зору Н. М. Раєвської [5] щодо поняття «конверсія» і визначаємо її як особливий безафіксальний тип переходу слова з однієї частини мови в іншу, де їхні межі не завжди є чітко окресленими. Хоча деякі питання залишаються не до кінця розв'язаними у філологічній літературі. Так, слід, зокрема, спеціально зупинитися на дослідженні синтаксичних способів словотвору в англійській мові, що допоможе чітко виокремити ознаки конверсії, навести її узагальнену характеристику тощо. Тому завданнями нашої статті є:

1. Розглянути особливості синтаксичного типу словотвору в сучасній англійській мові.

2. Описати лексико-морфологічні та функціональні ознаки конверсії як особливого типу словотвору в англійській мові.

3. Окреслити характерні ознаки конверсії.

Розглянемо, передусім, особливості синтаксичного типу словотвору. Приймаючи до уваги погляди Н.М.Раєвської [5] та Р.С.Гінзбурга [9], ми визначаємо синтаксичним такий тип словотвору, в якому комбінація слів є семантично та структурно відокремленою від слова без будь-яких змін в синтактико-семантичних зв'язках. До нього належить, зокрема, лексикалізація синтаксичних груп.

Починаючи з XVIII – XIX ст., в англійській писемній прозі утворилися тимчасові комбінації слів, що є наслідком аналогії, та із синтаксично залежних частин перетворилися у складні слова [11, с. 187].

Першими утвореннями такого типу були терміни родинних стосунків (kinship terms), напр.: father-in-law, mother-in-law. За аналогією з цими утвореннями почали відокремлюватися окремі конструкції, що означали ціле поняття – назви квітів, предметів одягу, ігор, прикрас тощо, напр.:

five-o'clock «чаювання ополудні»,
hide-and-see «піжмурки»,
kiss-me-in-the-ring «кішки-мишки»,
merry-go-round «чортове колесо»,
forget-me-not «незабудка».

Окрім проникнення в побут (milk-and-water, whiskey-and-soda), такі утворення з'явилися в офіційній мові, напр.:

editor-in-chief «головний редактор»,
commander-in-chief «головнокомандуючий»;

у спеціальних термінологіях, напр.:

try-and-test «випробування»,
six-by-six «шестиколісний грузовик»,
gib-and-cotter «подвійний клин».

Деякі лексикалізовані групи утворені шляхом повтору однієї складової частини, напр.:

hand-in-hand «рука в руку»,
cheek-to-cheek «щока до щоки»,
half-and-half «дві половини».

В англійській мові зустрічаються також лексикалізовані синтаксичні групи, утворені за зразком римованої комбінації, напр.: tub-a-dub «барабанный бій». Такі римовані повтори умотивовані дещо умовно. Від цього вирає їх стилістичне забарвлення та описова доцільність [8, с. 52].

На нашу думку, дуже цікавим явищем є римування в галузі військового сленгу. Літературна норма такі випадки сприймає досить неохоче, проте цей вид словотвору добре відомий у країнах англословного світу. Особливість римування полягає у відсутності компонента, який розуміється, наприклад:

half-inch «to pinch» – красти;
«(for) rice-cake», «(for) Crist's sake» – заради бога;
girl-carried «married» – одружений;
kilkenny «penny» – монета в один пенс;
castle-rag «flag» – монета в чотири пенси;
tarten-banner «a tanner» – (коричневий) шестипенсовик;
shirt-collar «dollar» – долар;
carpen-bag «a drag» – тюремний термін;
ham-and-beef «a shief» – начальник гаупвахти;
brass-nail «a tail» – шльондра;
«God-forbid(s)», «kid(s)» – діти;
cellar-flap «to tap» – позичати гроші;
chicken-perch «church» – церква;
garden-gate «a magistrate» – місцеve самоврядування;
ocean-wave «a shave» – гоління;
swallow-and-sign «collar and tie» – комірць і краватка;
butter-flap «a cap» – капелюх.

Експресивний характер таких утворень викликаний римованою структурою і звуковою подібністю знайомих назв; в цілому – це словесна гра, що входить до лексики народного гумору. Частина лексикалізованих груп вживається у функції означення, напр.: a soon-to-be-released film, the quarter-of-a-million-and-up houses тощо. Такі утворення – нестійкі і утворені в даному конкретному випадку.

Синтетичні складні іменники з проміжним сполучником N + Conj + N є сталими корелятами, що виникли внаслідок переходу фразеологізмів до активного словника сучасної англійської мови. Такий вид словотворення лінгвісти також відносять до синтаксичного типу творення нових слів [3, с. 105]. Наприклад:

bright-and-breeziness «свіже морське повітря»;
cops-and-robbers «дитяча гра у поліцаїв та розбійників»;
cloak-and-dagger «плащ та кинджал, шпигунська діяльність»;
gun-and-glamour «кінозірка».

Отже, проаналізувавши синтаксичні типи словотвору, ми виокремили лексикалізацію синтаксичних груп, яка вважається продуктивним процесом на рівні жаргонної лексики, й особливо це стосується римованих комбінацій. Слід окремо відзначити ті випадки, коли римоване утворення стосується іншої лексеми, яка у кожному випадку не згадується, а розуміється.

Отже, опишемо лексико-морфологічні та функціональні ознаки конверсії як особливого типу словотвору в сучасній англійській мові. Приклади деривацій в конверсії у сучасній англійській мові – досить різноманітні. Важливе тлумачення їхньої продуктивності зробила Г.Б.Давидова [2], яка дослідила різні типи деривації, показуючи конверсійні зв'язки між двома, трьома та більшою кількістю слів:

1. V → N : rescue (рятувати) → N;
2. V → V1 → N : mistake V (неправильно щось зрозуміти) → V1 (помиляться) → N (помилка);
3. V → V1 → Adj. → N : trim V (приводити в порядок) → V1 (приспосовуватись) → Adj. (акуратний) → N (порядок);
4. Adj. → Adv. → N → V → V1: right Adj. (прямий) → Adv. (прямо) → N (право) → V (випрямляти) → V1 (випрямлятися);
5. Adv. → N → Adv. → Prep. → V → V1: round Adj. (круглий) → N (круг) → Adv. (кругом) → Prep. (довкола) → V (округлювати) → V1 (округлюватися) [2, с. 154–158].

Характерною ознакою конверсії є те, що до неї відносяться широковживані слова з простою морфологічною структурою. Конверсія – переважаючий тип дієслівного словотвору. Нові дієслова утворюються часто від іменників, наприклад:

an agent «агент» – to agent «виступати у ролі агента»,
a bill «рахунок» – to bill «посилати рахунок»,
a contact «контакт, зв'язок» – to contact «зв'язуватися»,
a feature «риса» – to feature «мати рису; знімати фільм»,
a garage «гараж» – to garage «тримати автомобіль у гаражі»,
service «обслуговування» – to service «обслуговувати»,
a tape «плівка, стрічка, тесьма» – to tape «записувати на плівку» тощо.

Конверсія поширилась і на окремі складні іменники, напр.: a featherbed «перина; зручне становище» – to featherbed «рятувати від неприємностей», a pinpoint «вістря голки» – to pinpoint «установити місце перебування; охарактеризувати особу», a streamline «напрямок» – to streamline «прискорювати». Ще століття тому таке явище словотвору було нетиповим: вважалося, що слово із складовими частинами уже набуло нових структурних характеристик. Однак, на таких найбільш вживаних іменниках, зокрема, *goad*, *way* тощо і дотепер конверсія не позначалася [7, с. 65].

Дієслів, що утворені від прикметників, значно менше. Поряд з усталеними випадками типу *bare* «голий» – to *bare* «оголовати», *blind* «сліпий» – to *blind* «засліплювати», *empty* «пустий» – to *empty* «спустошувати», *equal* «рівний» – to *equal* «урівнювати», *secure* «надійний» – to *secure* «забезпечувати», можна навести приклади неологізмів:

animate «живий» – to *animate* «робити мультфільм»,

brief «короткий» – to *brief* «проводити інструктаж, брифінг» тощо.

Утворення дієслова може бути опосередкованим [3]. Такі дієслова, як to *average*, to *back*, to *better*, to *double*, to *forward*, to *hollow*, to *out*, to *tough*, to *round* утворені від частин мови, початкова форма яких може простежуватись лише діахронно, причому вживання цих слів у межах дієслівної парадигми не є ані спонтанним, ані випадковим.

Дієслова можуть конвертивно утворюватися від скорочень, напр.:

to *bach* «вести парубоцьке життя» від *bachelor* (останнє конверсії не піддається);

to *adlib* «імпровізувати (про актора, який забув свої слова)» від лат. *ad lib.* «за власним бажанням».

До дієслів, утворених від другорядних частин мови, відносяться такі, як to *up*, to *down*, to *ouch*, to *pooh*, і дієслова, утворені для даного конкретного випадку, напр.: to *zoom* «летіти із дзичанням (про кулю)».

Продуктивним залишається і зворотний процес, що полягає у конвертуванні дієслівних форм в інші частини мови [8; 10]. Внаслідок цього процесу утворюються, переважно, іменники, напр.: *affect* (v) – *affect* (n), *chain* (v) – *chain* (n), *cut* (v) – *cut* (n), *fix* (v) – *fix* (n), *implant* (v) – *implant* (n), *join* (v) – *join* (n), *make* (v) – *make* (n), *pass* (v) – *pass* (n), *push* (v) – *push* (n), *rave* (v) – *rave* (n), *rouse* (v) – *rouse* (n), *take* (v) – *take* (n).

Дотепер до винятків відносяться дієслова, які мають закінчення *-ate*, *-ify*, *-ize*, що переважно складають науково-технічні терміни.

Після другої світової війни з'явилися конвертовані іменники, утворені від дієслівних фраз. Від дієслова з прийменником походить іменник *a black-out*. У часи війни словосполучення to *black out* означало «затемнення»; іменникове ж похідне значення – «тимчасова втрата свідомості», а пізніше – «часткове скорочення робочих місць». Подібним чином конвертовані іменники *a hold-up* «пограбування банку», *a pin-up* «вирізка із журналу, яка приколюється до стіни», *a teach-in* «університетський семінар, що його веде державний діяч» тощо. Незвичайним випадком конверсії є іменники, утворені від дієслова із сполучником: до іменника входять складові частини головного і підрядного речень, напр.: *know-how*, що означає «технічні знання». Серед модальних дієслів іменникові функції переймає дієслово *must*, напр.: *This is a must*.

Утворення іменника від прикметника – процес набагато складніший, ніж конвертування (переважно часткове) прикметника від іменника. Це пов'язано з суттєвими змінами семантичної структури прикметника, адже значення якості нелегко перетворити на значення предмета, проте випадки такої конверсії не поодинокі, напр.:

agrarian «сільськогосподарський» – an *agrarian* «сільський господар», *auxiliary* «допоміжний» – an *auxiliary* «помічник»,

blank «пустий» – a *blank* «пропуск»,

grand «великий» – a *grand* «тисяча доларів»,

local «місцевий» – a *local* «місцевий шинок»,

main «головний» – a *main* «електричний дріт»,

native «місцевий» – a *native* «корінний мешканець»,

private «особистий» – a *private* «рядовий»,

public «суспільний» – *public* «публіка»,

senior «старший» – a *senior* «старший за посадою або віком» тощо.

До процесу конверсії прикметника належить часткова або повна субстантивіація. Субстантивіація власних назв – явище, яке є досить поширеним в англійській мові [1, с. 78]. Внаслідок опредмечування було утворено назви мешканців країн, міст, континентів, напр.: *Algeriana* (n) – *Algerian* (adj.), *American* (adj.) – *American* (n), *African* (adj.) – *African* (n), *Armenian* (adj.) – *Armenian* (n), *Zulu* (adj.) – *Zulu* (n). Проте серед таких прикладів існують і винятки: вважається, що у парі *Arab* (n) – *Arab* (adj.) вихідною формою є іменник. За порядком розташування елементів у подібних конвертованих парах розподіляється національна приналежність; так, *Indian* (adj.) – *Indian* (n) означає, відповідно, «індійський» та «індус (житель Індії)» поряд з *Indian* (adj.) – *Indian* (n) «індійський» та «індіянин (корінний мешканець Америки)».

Іменники можуть утворюватися від прикметниково-прислівникових сполучень, напр.: *a big-up* (a *high-up*) «особа, яка займає високу посаду», сполучень прислівників з числівниками: *over – thirties* «частина населення віком за тридцять» тощо. Серед займенників конвертуватися може безособовий займенник *it*, напр.: *In her new dress she was it*. Отже, конверсія як тип словотвору призвела до виникнення значної кількості неологізмів [10, с. 45].

Із наведених вище прикладів можна побачити, що окремі види конверсії є досить поширеними, а інші вживаються рідко. Оскільки для конверсії, як і для кожного іншого типу словотвору, існують обмеження, слід визначити, наскільки ці обмеження є діючими.

Існують певні морфологічні перепони, через які відповідне слово не може конвертуватися. Так, раніше майже не конвертувалися складні іменники – до конверсії не спонукала сама по собі складність структури слова. Дієслівна конверсія не здійснюється стосовно географічних та власних назв. Не конвертуються віддієслівні іменники та іменники, що мають закінчення *-ation*, *-ing*, *-ty*, окремі загальні назви з високою мірою конкретності, напр.: *goad*, *way*, такі іменники, як *fact*, *knowledge*, назви наук, окремих термінів тощо.

Морфологічне обмеження діє і в корелятах типу *to cut in – an in cut*. Похідний іменник такого типу – наслідок морфологічного перетворення дієслівної фрази з прийменником – подальшої конвертивної деривації не дає. Кожне обмеження стосується відповідного шару лексики. Лексика широкого вжитку легше підлягає різним трансформаціям, у тому числі й конверсії. Серед широковживаних дієслів є значна кількість таких, які легко конвертуються в іменники, і навпаки. Певною мірою однаковою є їхня сполучуваність. Це такі дієслова та їхні відповідні кореляти – іменники, – як *aim, ban, call, demand, end, fall, guide, blow, kick, line, push* і багато інших.

За лексико-семантичними характеристиками дієслова поділяють на три підгрупи: стану, процесу і руху. Спостереження показують, що ступінь відповідності дієслів класу до конверсії залежить від діапазону різних ознак дії, притаманних даній лексичній одиниці. Великою мірою конверсія залежить від того, які словотворчі засоби відображені у певному слові [6, с. 8]. Відсутність флексій в англійській мові надає можливостей конвертованому слову набувати подальшої деривації. Приєднуючи деривативні афікси до функціональних змін, конвертоване слово набуває розгалуженої дистрибуції, надалі змінюючи свої морфолого-синтаксичні характеристики.

Поєднуючись з іншими словотворчими засобами, конверсія може охоплювати атрибутивні сполучення слів, наприклад:

air barrage «повітряна перепона» – *to air-barrage* «встановлювати повітряну загороду»,
black list «чорний список» – *to black-list* «заносити до чорного списку»,
gas pedal «педаль акселератора» – *to gas-pedal* «натискувати на педаль акселератора»,
home-arrest «домашній арешт» – *to home-arrest* «накласти домашній арешт».

При цьому конверсія інколи супроводжується метафоричним переносом значення, наприклад: *a fish-tail* «риб'ячий хвіст» – *to fish-tail* «ризикувати хвостовим кермом літака».

Інколи внаслідок конверсії складний іменник безпосередньо утворює складне дієслово, наприклад:

back-fire «вибух набою у вогнепальній зброї» – *to back-fire* «попасти у самого себе»,
belly-ache «біль у череві» – *to belly-ache* «скаржитися на біль черева»,
cast-iron «чавун» – *to cast-iron* «лити чавун»,
clasp-pin «шпилька» – *to clasp-pin* «зашпилювати» тощо.

Досить активним є процес поєднання конверсії із словоскладанням. При цьому від дієслівної фрази з прилівником або прийменником утворюється іменник. На відміну від дієслівних фраз відповідні іменники пишуться разом або через риску, зберігаючи наголос на першому складі, наприклад:

to carry over «виконувати» – *carry-over* «пережиток»,
to come down «доходити чогось» – *comedown* «занепад»,
to hang over «погрожувати» – *hangover* «похмілля», *to kick off* «відбивати» – *kick-off* «початок гри»,
knock about «битися» – *knockabout* «бійка»,
to lock out «замикати» – *lock-out* «страйк»,
to pay out «робити видатки» – *pay-out* «виплата»,
to pick up «збирати, підіймати» – *pick-up* «випадкове знайомство»,
to set out «починати» – *set-out* «початок»,
to take off «забирати» – *take-off* «наслідування; зліт»,
to tie up «пов'язувати» – *tie-up* «спілка»,
to walk out «виходити» – *walk-out* «страйк»,
to write up «написати» – *write-up* «газетний звіт» тощо.

При цьому в окремих випадках спостерігаються значні семантичні розбіжності.

Конвертування може супроводжувати окремі скорочення, наприклад:

to lab «виконувати лабораторну роботу»,
to bach «вести холостяцьке життя».

Отже, конверсія – переважаючий тип дієслівного словотвору. Нові дієслова утворюються часто від іменників, рідше – від прикметників. Характерною ознакою конверсії є те, що до неї відносяться широковживані слова з простою морфологічною структурою.

Література:

1. Гальперин И. Р. Очерки по стилистике английского языка / И. Р. Гальперин. – М., 1958. – 332 с.
2. Давыдова Г. Б. Функциональный анализ конструкций с широкозначными словами в современном английском языке / Г. Б. Давыдова // Вопросы системной организации речи. – М., 1987. – С. 154-158.
3. Жлуктенко Ю. А. Конверсія в сучасній англійській мові як морфологічно-синтаксичний спосіб словотворення. Питання мовознавства / Ю. А. Жлуктенко. – К., 1958. – 250 с.
4. Ісаєва Г. Т. Утворення дієслів-конденсатів способом основоскладання як результат мовної економії / Г. Т. Ісаєва // Іноземна філологія. – К., 1965. – Вип. 2. – С. 50-55.
5. Раєвська Н. М. English lexicology / Н. М. Раєвська. – К.: Вища школа, 1971. – 94 с.
6. Царев П. В. Транспозиція в англійському словообразуванні / П. В. Царев // Иностр. яз. в шк. – 1984. – № 5. – С. 6-10.
7. Barder Ch. Linguistic change in present-day English / Ch. Barder. – London, 1964. – 91 p.
8. Benvenist E. English lexicology / E. Benvenist. – Moscow: Prosveshchenie, 1975. – 242 p.
9. Ginzburg R. S. A course in modern English lexicology / R. S. Ginzburg. – М., 1966. – P. 166.
10. Jespersen O. Essentials of English Grammar / O. Jespersen. – London, 1956. – 73 p.
11. Marchand H. Word-building in the English language / H. Marchand. – Cambridge: Cambridge University Press, 1980. – 293 p.